

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versterking van het contact tussen de historische-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

de Tiendschuur

VAN HEERLEN

EVENALS op verscheidene andere plaatsen in ons gewest heeft te Heerlen een tiendschuur of tiendhof bestaan. Wanneer deze in gebruik is genomen en hoe lang deze dienst heeft gedaan, valt niet met volstrekte zekerheid te zeggen.

Aangezien ten tijde van Karel de Grote reeds tienden werden geheven, mag wel worden aangenomen, dat in de middeleeuwen tiendschuren hebben bestaan. Voor zover in deze streek van een vaste bewoning sprake was, moet men derhalve ook hier behoefte hebben gehad aan een geschikte bergruimte voor de gevorderde veldvruchten.

Daar de tiendschuur, zoals wij nader zullen zien, binnen de temsen of grachten d.w.z. binnen de veste heeft gelegen, is de veronderstelling gewettigd, dat deze bereids bestond ten tijde, dat de temsen zijn aangelegd. Aangenomen mag worden, dat de tiendschuur meestal niet bestond uit een eenvoudige schuur, doch dat deze deel uitmaakte van een hofstede, de tiendhof. Dit was ook in Heerlen het geval. Uit het feit, dat de tiendhof jaarlijks o.a. twee summeren of 2½ vat tarwe aan de landsheer was verschuldigd, blijkt, dat enig bouwland daarbij behoorde.

Onder tienden wordt verstaan een heffing ingevolge het tiendrecht.

Een uitvoerige uiteenzetting van het oude tiendrecht is in het bestek van dit artikel niet doenlijk. Omtrent het in ons gewest van toepassing zijnde recht kan daarom slechts in korte trekken het een en ander worden vermeld.

Het oude tiendrecht is in zijn oorsprong kerkelijk; men spreekt dan ook veelal van geestelijke tienden.

Het nieuwe tiendrecht, dat overigens voor onze streek van geen belang was, werd eerst bij de wet van 16 juli 1907 afgeschaft.

Het Register van Cappuynen, chijsen ende aldegrooten toustaende den Huys tot PUTS, waarvan een copie in het gemeentelijk archief van

Heerlen berust, vermeldt, dat het huijs en hof van CORTENBACH in 1589 tienden verschuldigd was aan den personaet van Herloe van

1° — een stuck lants dat over den mergelwegh light omtrent groot 2½ bunre;

2° — vier bunre schieten op Cunraeder Bongart. Dese vier bunre gelden thiende aen den personaet van Herloe;

3° — noch 6 bunre schuijt op putter moelen. Daer van gilt omtrint einen morghen thiende aen den personaet van Herloe.

Hetzelfde register vermeldt voorts, dat de hof DE DOM te Welten, volgens de laatkaart vernieuwd 25 november 1596, vrijgesteld was van smaltienden.

De heffing van tienden was aanvankelijk voorbehouden aan de stichter van een kerk en werd geheven ten bate van de kerk en hare bedienaren. Ofschoon de tienden niet vervreemdbaar waren en zonder toestemming van de kerkelijke overheid niet mochten worden verpacht, verruild, verkocht of beleend, werd aan dit voorschrift niet steeds de hand gehouden. De landsheren en grootgrondbezitters maakten zich langzamerhand daarvan meester, hetgeen tot gevolg had, dat de tienden op de duur groten-deels in leen of pacht van wereldlijke personen geraakten. Doordat de tiendheffers de tienden veelal te eigen bate aanwendden, kwamen deze heffingen niet of slechts voor een gedeelte aan de kerk ten goede.

Ook in ons gewest was dit het geval. In de 17e en 18e eeuw waren o.a. tienden verschuldigd aan het adellijk huis Ter Weijer onder Heerlerheide. Voorts werden tienden geheven van de uitgestrekte, thans niet meer bestaande, bezitting Hoffalishof, gelegen op de Ubachsberg. Deze was in het bezit van Baron DE MERODE VON HOFFALISE, waaraan deze hoeve haar naam ontleende.

Op diens verzoek werd 7 september 1694 in een verklaring voor Schout en Schepenen van de Hoofdbank Heerle, de begrenzing van de tiendplichtige gebieden, behorende tot Hoffalishof, vastgelegd.

De aanhef van deze verklaring luidt als volgt :

„Ter instantie vande Heere Baron DE MERODE VON HOFFALISE de Limieten der Thinden pertinentelijck aengeteeckent aen Sijn hooghEed. hof genant hoffalis op de bergh specterende, ende sulx ten overstaen van ons schoutet ende schepenen der hooftbancke herle, in de presentie van Matthijs GRAEVEN, Jan WERENS, ende Frijn LOUVENBERG op heden den 7en September 1694”. (L.v.O. 2031 blz. 57) Dat het verbod tot verpachting van de tienden in later tijd niet meer werd gehandhaafd blijkt wel hieruit, dat van overheidswege tegen ingeslopen misbruiken moest worden opgetreden.

Bij placaat en ordonantie van de Raad van State „tot weering der abuizen en frauden omtrent het pagten der Tienden” van 23 mei 1732, werd „het overnemen van eenige gepagte Tienden” verboden. Dit verbod werd opnieuw onder de aandacht gebracht bij publicatie van 8 juni 1769.

De tienden bestonden uit de GROTE of GROVE tienden en de KLEINE of SMALLE tienden.

De grote tienden werden geheven o.a. van de harde veldvruchten, als rogge, tarwe, haver, gerst, spelt en boekweit en oliehoudende en andere zaden.

Tot de kleine tienden werden gerekend de meeste overige veldgewassen, als erwten, bonen, wortelen, knollen, rapen, kool enz., evenals appelen, peren, noten, hop, tabak, meekrap en dergelijke en bovendien de jongen van dieren, als kalveren, lammeren, veulens en biggen, de zogenaamde krijtende tienden.

Het is niet zeker, dat de gewassen, waarvan kleine tienden werden geheven, in onze streek met tienden waren belast. Hierop wijst de publicatie van de Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden van 27 maart 1771, waarbij werd bepaald, dat in verband met het feit, „dat sedert eenigen tijd herwaarts het planten van aardappelen etc. in de drie Landen van Overmaze meer dan te vooren word gedaan, en dat daar toe werden gebruikt landen waar op bevorens graanen en andere gewassen, het Thiendrecht subject, wierden gesaait, waar door de eigenaars der Thieden van hunne Gerechtigheeden en Inkomsten worden ontset” werd geordonneert, dat „aanvankelijk met het loopent jaar in de Landen van Overmaaze de Mee, Aardappelen, Aardpeeren, Aardnooten, Koolen, Tabak, Hop, Ajuin en diergelijke Vrugten en Gewassen, niet in den Schoof of Band geleevert en buiten de betuinde Hooven geplant wordende, onder het Thiendrecht sullen worden gebracht, en aan die het recht van Thieden hebben gegeven en toegestaan, om aanvankelijk met het loopent jaar en vervolgens bij redemptie te moogen vorderen twee Rijksdaalders of vijf guldens Hollands per Bunder; met dien verstande nogtans, dat daar van vrij sullen zijn en blijven alle soodanige eetbare vrugten, als door geringe en behoeftige ingezeetenen sullen kunnen worden aange-toond alleen tot haarlieden concumptie, dog geensints tot commercie of koopmanschap te zijn geplant”.

De grote tienden werden in natura geheven. Elke tiende schoof werd op het veld door de tiendheffer of diens gemachtigde als zijn eigendom aangewezen en in de tiendschuur opgeslagen.

De kleine tienden werden veelal in geld voldaan. Deze heffing was plaatselijk zeer verschillend.

Voorts kende men nog de novale tienden, waarvoor een afzonderlijke regeling gold. Deze waren in onze streek slechts van belang voor de aanwinst van nieuwe cultuurgronden, met name door ontginning van heide en andere woeste gronden.

In zijn Dictionnaire historique du Limbourg (Publications 1932 blz. 159) vermeldt L. BARON DE CRASSIER enige bijzonderheden met betrekking tot de heffing van tienden in Heerlen.

Hij zegt : A la tête de l'église de HEERLEN se trouvait un curé „sine cura” nommé par le seigneur, il ne devait pas résider et portait le nom de „persona” ou persoon. Il faisait administrer la paroisse par un vicaire perpétuel.

En 1281 le persona était Frédéric de Wyckradt, chanoine de Saint-Géréon de Cologne.

Jusqu'à la fin du XVIIe siècle, 1673, nous voyons que le collateur est le persona personatus et qu'il perçoit aussi les grandes dîmes, dont il doit donner annuellement 100 fl. Bb. à son vicaire perpétuel.

En XVIIIe siècle, 1725, les Seigneurs Etats de Hollande sont devenus le

collateur, par suite de confiscation, ils perçoivent de même les dîmes grandes, petites et noales.

Hieruit zou men kunnen afleiden, dat na de totstandkoming van het Partagetractaat van 1661 de confiscatie van de tienden door de Staten-Generaal, in 1673 nog niet haar beslag had gekregen en dat zulks eerst in 1725 het geval was.

De door BARON DE CRASSIER bedoelde tienden, die door of ten behoeve van de „persoon” werden geheven, heetten „personaattienden”. Tegen het jaar 1636 kocht zekere Joachim van Golstein een provisie hooi te Puth van den personaet van Heerlen, voor rekening van den Hertog van Bouillon, die alstoen te Maastricht verwacht werd. (Publications tome 15 p. 420)

In 1685 werden de personaattienden ingevorderd door Abraham HELDEWIER, zoals blijkt uit het volgende relaas :

„Op huijden den 10en Januarij 1685 comparerende voor ons Schouteth, ende Schepenen der hoofbancke Heerle, de Burgemtr deeser hoofbancke gevende ons te erkennen hoe dat het Dack genaemt het schip aen deese kercke tot heerle tegenswoordich groot noodich reparatie heeft van doen, ende dat de selve reparatie staet tot laste van de personaets thiende van heerlen, ende welten tot dijen eijnde exhiberen eenen kosten overslach, ende specifiquen staet hoe veele de selve reparatie sall comen te kosten, ende versochten de voors. Burgemeesters arrest aengeslaeghen te worden op soodaenige penninghen als de heere Abraham HELDEWIER van de voors. Thiende in handen is hebbende ende aen de heere GROSSOU in qualiteijt als personaet toestaende, om daer aen te erhaelen soodaenige middelen als totte selve reparatie noodich sall worden bevonden te behooren, versoeckende dijen onvermindert dat deese bij extract met U.E.E. ordonnantie, ende copie van het geexhibeerde staetje aen de heere Abraham HELDEWIER mach worden bij beslote missive geinsinueret om etc.

Schepenen accorderen den versochten arrest, ende lasten den Secris den selven, ende den overgegevenen staet bij copije met beslotene missive aen den heere Abraham HELDEWIER te doen insinueren”. (Extraordinarisse genachtinge van 4 januari 1685. Lv.O. 1924)

Het doet vreemd aan, dat dit stuk van 10 januari wordt behandeld in de vergadering van 4 januari. Dergelijke eigenaardigheden zijn echter niet ongewoon, deze worden vaker aangetroffen.

Blijkens het volgende relaas was 19 maart 1685 nog geen uitvoering gegeven aan het vorengenoemde arrest :

„De Burgemeesters der hoofbancke Heerle seggen op de 10 Januarij lestleeden arrest geinponert te hebben op soodaenige pacht penninghen van Thienden als de heere Personaet GROSSOU over den jaere 1684 wegens de Thiende van heerle, ende welten heeft te pretenderen welcke insinuatie van Arrest aende Heere Abraham HELDEWIER als principaell pachter der voors. Thiende oock behoorlijk is gedaen, ende vermits gemte hr. HELDEWIER den voors. arrest nootsaeckelijck heeft moeten communicereen aen gedachte hr. GROSSOU op Parijs, soo hebben de voors. arrestanten met het poursuit der saecke willen tot nu toe supereederen op dat den hr. gearde ghene exceptie van precipitantie en soude connen allegeren, Ende vermits de arrestanten niet en sijn voldaan aen hunne pretensie, soo versoecken dat den arrest aen den hr. Abraham HELDEWIER prima mach worden gerepeteert ut moris”.

2 April 1685 volgde een „tweede repetitie van arrest”.

Welk gevolg aan de demarches van Schout en Schepenen van Heerlen zijn gegeven, is niet bekend.

In elk geval kan hieruit worden afgeleid, dat de confiscatie van de personaattienden door de Staten-Generaal in 1685 nog geen feit was.

Het schijnt, dat de pachter der tienden, aangesteld door de Staten-Generaal, uitsluitend was belast met de invordering van de personaattienen, doch zonder toestemming van de persoon niet over deze gelden kon beschikken.

Ook in 1687 was Abraham HELDEWIER „Thienden Pachter”. (Genachtingen van 24 november 1687. L.v.O. 1924)

Uit de hierna volgende verklaring van Schout en Schepenen van de Hoofdbank Heerle van 22 april 1688 blijkt, dat de Rentmeester der geestelijke goederen de personaattienen opeiste, die in 1672 ten tijde van de Franse bezetting aan de bezettende macht waren betaald.

„Wij Schouteth, ende Schepenen der hooftbancke Heerle lande van Valckenborch partagie van Haere Hoo.Moo. tuijgen, ende certificeren ter requisitie van den Heere Johan GHIJSEN Rentmeester der Gheestelijcke goederen over de drij landen van Overmaeze, dat gemte Hre GHIJSEN met een Ruijter op den tienden Meert alhijr in deese Bancke heeft gevaceert ten eijnde om de respective pachters van de personaat Thiende van Heerle, ende Welten, als meede den pachter van de Gheestelijcke Landerijen deeser Bancke te houden tot betaelinge van de restanten der voors. Thiendens, ende Gheestelijcke goederen over de jaeren 1671 ende 1672 ende persisterden de voors. respective pachters bij haere verklaringen, ende Attestatien soo de selve in den jaere 1686 hebben gedaen, ende gereproduceert, inne houdende dat se voor den jaere 1672 de pachtpenningen van de thiende hebben moeten betaelen aen seekeren MARRELIAQUE (DE MARSEILLAC) doen ter tijdt Commandant van wegens den Coninck van Vranckrijk op het Casteel tot Valckenborch, ende datte Gheestelijcke landerijen int voors. jaer 1672 door cracht, en dwanck van voorn. MARELIACQUE sijn geprofiteert geweest bij de Roomsche Gheestelijckheit. Ende wandt het Godt de Heer aengenaem is de waerheit getuijgenis te geven, soo hebben wij deesen door onsen Schepenen Zeegel en signatuere van onsen Secretaris doen becrachtigen binnen Heerle op den tweentwintichsten April sestien hondert achtentachtich”. (L.v.O. 1876)

In 1751 wordt Johan Hendrik BLOEM als tiender of tiendenaer vermeld. (Akte verleden voor Notaris L. G. PELT van 7 oktober 1751)

De persoon of persona, die de beschikking had over de inkomsten der kerk, waartoe dus ook de personaattienen behoorden, was meestal een geestelijke hoogwaardigheidsbekleder.

Behalve de hiervoren genoemde Frederik van Wickerade in 1281 vermeldt P. PETERS in het Mijnennummer van 1936 (blz. 198) als persoon van Heerlen :

in 1400 Joannes OPSTAL, secretaris van de Hertogin Joanna van Brabant;

in 1529 Egidius van de BLOCQUERIE, kanunnik der Kathedraal van Luik;

in 1599 Carel MAES, Bisschop tot Gendt;

in 1624 Joannes ROLOOFFS, pastoor van Heerlen.

Voorts wordt in 1685 als personaat van Heerlen en Welten genoemd de „heere GROSSOU wonende te Parijs”. (Genachtingen van 4 januari en 19 maart 1685. L.v.O. 1924)

Uit de Resolutie van de Raad van State der Verenigde Nederlanden van 7 april 1794 blijkt, dat na de confiscatie de kerk zekere inkomsten uit de personaattienen behield. Immers, aan Pastoor D. PENNERS van Heerlen werd tot wederopzeggens in plaats van de f 150 voor het personaat en de f 60 voor huishuur, die „tot hier toe sijne praedesseuren genooten uijt de personaatthiende van Heerlen en Welten voor desselfs competentie

geaccordeert eene somme van *f* 500 jaarlijks aanvang neemende met dit jaar en sulks insgelijks boven de *f* 100 door hem en sijne predesseuren jaarlijks uit de schatpenningen genooten wordende”.

Pastoor PENNERS tekent hierbij aan : „nopends de 500 gls. hollans jaarlijks ben ik voldaan voor het jaar 1795; van Bankswegen heb ik ontvangen op het jaar 1793 slechts 50 gls. in plaats van *f* 100 voors. De *f* 150 holl. voor het Personaet en de *f* 60 holl. voor huijshuur heb ik voor het jaar 1793 niet ontvangen”.

Opgemerkt zij, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat deze uitkering verband hield met het feit, dat de kerk van Heerlen toentertijd een simultaan kerk was d.w.z. dat deze zowel voor de katholieke als de protestantse eredienst werd gebruikt.

De personaattinden waren aan de Domeinen betaalbaar in geld. Zulks blijkt uit een proces, dat de kanunnik J. M. DE HAIJME van Puth ahangig had gemaakt tegen Peter Caspar DAUTZENBERG van de Dohm. DAUTZENBERG had zijn quote in de personaat tinden over de jaren 1749, 1750 en 1751 ten bedrage van 716 guldens licht geld, die hij gezamenlijk met LAMBERTS van Cortenbach, kanunnik J. M. DE HAIJME, Martinus MEIJERS pastoor van Voerendaal en Johan Hendrik BLOEM van Heerlen aan de Domeinen verschuldigd was, niet voldaan. Om „executie te praevenieeren” had kanunnik DE HAIJME dit bedrag aan de Domeinen betaald. Aangezien DAUTZENBERG in gebreke bleef het door hem verschuldigde te restitueren liet DE HAIJME beslag leggen op het aandeel van DAUTZENBERG in de tiendvruchten en het stroo zich bevindende in de schuren van De Croon en van Cortenbach. (Genagtinge van 22 november 1751)

24 Maart 1760 werd tussen „d’Heere DE HAIME, canonick van St. Servaes tot Maestricht” en Gerhard Theodorus DAUTZENBERG × Anna Catharina PENNERS, zoon van wijlen Peter Johan DAUTZENBERG, die bij vonnis van de Justitie van Heerlen van 13 september 1756 tot betaling van genoemd bedrag met rente en kosten was veroordeeld, „tot voorkooming van verdere procedure” een vergelijk getroffen. G. Th. DAUTZENBERG verplichtte zich aan kanunnik DE HAIJME terstond te betalen „100 Rijxdaelders elck tegens vier guldens Maestrichter cours” en voorts binnen een maand de kosten volgens specificatie. (Akte voor Notaris L. G. PELT)

Uit een verklaring afgelegd voor Notaris L. G. PELT 8 november 1765 blijkt, dat Machiel SCHEPERS en Hendrick PELT belast waren met het toezicht op de inning van de tiendvruchten.

In deze verklaring komt het volgende voor :

Machiel SCHEPERS verklaart, „dat hij den personaet en heijtiendens in deese bancke in de dertig jaaren begaan ende getient heeft, dat hem gedurende dien begaen tijt, noijt oft oijt eenigen tiende schuldige heeft komen aenseggen, dat hij soude koomen tinden, dat hij oock als begaender alle jaaren heeft moeten en gehouden was de limitten te slaen”.

Hendrick PELT weduwnaar van Sibilia VAN VAELS verklaart, „dat hij tuschen de agt a negen jaaren den personaet tinden binnen dese bancke en wel het hoogdevelt begaen heeft, dat hem noijt eenigen tiende schuldige

heeft komen aenseggen, dat hij soude komen tiende en dat als tiende be- gaender alle sijnen begaen tijt de tiende limitten heeft moeten slaen". Beiden verklaarden voorts, „dat sij in den oogst tijt alle dagen hebben moeten patrouilleeren in het velt, om soo de tiende gerven bij een te haelen”.

In 1795 bij de inlijving van het Land van Valkenburg bij de Franse Republiek werden de tienden in ons gewest afgeschafft.

In de Hoofdbank Heerlen zou dit echter reeds vroeger het geval zijn geweest. Althans in een bericht van de Commissaires répartiteurs (ingezetenen, die aangewezen waren de heffing van de grondbelasting voor te bereiden) aan de Administration centrale du Département de la Meuse inférieure van 15 Nivose jaar V (4 januari 1797), wordt de aandacht gevestigd op het feit, dat bij de vaststelling van het belastbare aantal bunders, gelet diende te worden op „de bijzondere situatie van de eigenaren der gewezen Bank Heerlen, welke van ouds de thiende geredimeert hebben, deze exemptie ook van ouds genooten en dus in geene manier van de weldoende en thiende afschaffende wet der Republiek zooals alle andere omliggende cantons, voordeel genooten hebben, waar nogtans de andere door de thiende afschaffing een sesde van de waarde hunner gronden winnen en de eigenaars onder Heerlen bij aankoop hunner landerijen op de waarde van den thiendenvrijdom geteld hebbende, van dit voorregt niets genooten hebben ten zij in aanzien van den prijs voor welken zij gekogt hebben”. Zij verzoeken daarom „opdat het canton eenige vruchten uijt de vernietiging der thienden” zoude trekken, het getal der schatbare bunders met een zesde te verminderen.

Het is niet duidelijk, wanneer en ten aanzien van welke grondeigenaren deze afkoop heeft plaats gehad.

Indien dit inderdaad het geval is geweest, kan zulks alleen betrekking hebben op de gewone wereldlijke tienden, doch niet op de personaattienden. Van een afschaffing van de geestelijke tienden vóór de inlijving bij de Franse Republiek is geen sprake. Zulks blijkt duidelijk hieruit, dat in tal van notariële akten, verleden einde van de 18e eeuw, de bepaling voorkomt, dat naast de ordinaire schattinge ook nog tienden waren verschuldigd.

Dat de personaattienden in de 18e eeuw nog bestonden en dat deze werden verpacht kan voorts worden afgeleid uit het feit, dat op 12 juni 1714 Schout en Schepenen, J. QUARTIER, W. L. HOKELS en Hend. PELT, voor de pachters van de personaattiende de harde vruchten staande op de tiendplichtige landerijen bezichtigden, omdat een derde deel van de wintervruchten niet was opgekomen. L.v.O. 2034 blz. 266)

In 1717 en 1718 was Weeren EIJMAEL, een vooraanstaand ingezetene van Heerlen, pachter van de Personaet Thiende. Zijn schoonvader Dris CUIJPERS, Joannes FRANSSEN en Peter DAUTZENBERGH, „dewelcke verclaerden hunne personen en bancqgoederen te vercautioneeren voor de voors. Thiende, omme in cas van onverhoopte wanbetaelinge op de gelimiteerde tijdt door den heere Rentmr. SLIJPE sich daeraen te cunnen erhaelen”. (Akte Notaris J. G. W. FRENS van 26 juli 1717)

Verder blijkt uit een akte, verleden voor Notaris J. B. VAN COTZ-HUIJSEN 24 oktober 1771, dat de advocaat H. LAMBERTS midden van de 18e eeuw pachter was van de personaattienden in de Hoofdbank Heerlen.

In deze akte komt de volgende verklaring voor : „dat het eens gebeurt is, dat den requirent (advocaat LAMBERTS) den grooten Personaeth Thienden van Heerlen gepagt hadde, en die door de andere pagters altoos in de schuijre van t'hujs DE CROON, als daar toe seer bequaem, voor seekere gewoone jaarlijxe pagtpenn. ingevaeren wierden, den advocaat RASQUIN van den requirent meer pagtpenn. heeft willen hebben, als de andere pagters oijt gegeven haaden, in so verre dat den requirent de tiende vrugten op andere plaatsen heeft moeten invaeren”.

Advocaat RASQUIN woonde tot aan zijn dood in 1760 in het huis DE CROON.

Dat meerdere schuren voor het bergen van de tiendvruchten werden benut, blijkt uit de akte van verpachting d.d. 22 juni 1761 van het huijs, hoff, schuijre enz. tot Welten genaamd HET HOFF aan Matthijs SCHEEPERS × Elisabeth WIJNEN. In deze pachtvereenkomst wordt bepaald dat „in cas de verpachteren de schuijre noodig tzije om tiendens in te voeren als andersints sulks den pachter sal moeten toestaen”. (L.v.O. 2027)

Omtrent de heffing van de tienden in de Hoofdbank Heerlen komen nog enige bijzonderheden voor in een request door Schout en Commissarissen van deze Hoofdbank gericht aan de Raad van State der verenigde Nederlanden van 1755. Hierin wordt gezegd, dat „naar het voorbeeld in andere banken deeser landen, alle thiendens, self de geestelijke thiendens den staat toebehoorende, sijn aengeslaegen geworden om in de banksmatricuul te contribueeren naar rato van het twaalfde boender eijgendom, ingevolge Uw Edele Mogende Resolutie van dato 7 Majj 1716 in faueur van die van Margaraten genomen; sij supplianten bevinden, dat binnen gemelte banke van Heerle jaarlijx getiend word seekere thienden, bevoorens toebehoort aan de Personaat van Heerle, en nu aan H.H.M. Rentampt der geestelijke inkomsten, om welke te quotiseeren, naar rato van het twaalfde boendergetall, de supplianten hun niet durven onderwinden, sonder daer-toe alvoorens geobtaineert te hebben Uwer Eedele Moogende permissie.

Reedenen waerom de supplianten hun keeren tot UEd. Mog. ootmoediglijk versoekende, dat UWEd. Mogende gemelte banke van Heerle gelieven te laten jousseeren van het selve voordeel t'geene die van andere Banken genieten, zedert welgemelte Uwer Edele Mogende Resolutie van dato 7 Majj 1716 en verders aan haar H.M. Rentmeester der geestelijke goederen binnen de Landen van Overmaase te gelasten, om aan de supplianten te laten toekomen, de groote van het Boendergetall, waerover de Personaat Thienden jaarlijks word geheeven, om met desselfs belending op het leggerboek te kunnen worden gebragt, en dat vervolgens gemelte Rentmeester, in de aanstaande en volgende pagtconditien moge insereeren, dat de respective pagters sullen gehouden sijn, boven de pagtpenningen jaarlijks te voldoen aan de Banke den te repartuceerende schatt, te reekenen twaalf boenders thienden, tegen een boender schatt”.

De Raad van State besloot 27 juni 1755 aan dit verzoek gevolg te geven. In de 17e eeuw en wellicht nog vroeger, werden in Palemig en Lichtenberg smaltienden geheven. Tot 1699 moesten de tiendplichtigen jaarlijks een bepaalde hoeveelheid gedorste rogge en haver in natura leveren; later moest een overeenkomstig bedrag in geld worden betaald.

Het Register der geestelijke goederen in het Staatsland Valkenburg, vernieuwd omstreeks 1699 (L.v.O. 254) vermeldt omtrent deze kleine tienden het volgende :

folio 1293. „De Smal Thiende tot Palembergh gelt jaarls. aen de pastorij tot Heerlen . . . . vaten rogge en noch . . . . vaten haver, welck pacht altoos ten huijse van Jacob PISSERS bijeen gebracht is tot Palembergh”. Volgt een opsomming van de tiendplichtingen met vermelding van het door ieder hunner verschuldigde.

De kleine tienden werden, evenals de grote tienden, verpacht, hetgeen blijkt uit het Leggerboek der Domeinen, anno 1711 (L.v.O. 194 fol. 316) : „Selon le petit Registre de Recette manuel de l'an 1781 la Petite Dime susdite (liste des Rentes dominiales des petites Dimes dues à Sa Majesté dans les Endroits cedés à Leurs Hautes Puissances, savoir VIEUX FAUQUEMONT, SCHIN, STRUCHT et SCHAESBERG, ...) a été rendue le 2 juin 1778 pour 9 ans à commencer le 1 janvier 1778 et fini le 31 décemb. 1786 à Hendrik BORGHANS pour 6 fl. dechange fait argent leger f 10.”

Volgens verklaring van M. J. GIELEN, „geswore Landtmeter”, d.d. 12 juni 1792, voorkomende in het bovengenoemde Leggerboek, was het „Thiendeke van Palemig, waer van Pachter is den Schepen Henrik BORGHANS, gelegen onder Palemig reijgenoten ten noorden den nabuur weg, suijd den gemeentens weg, oost een hoofd den gemeenen weg lopende nae den Erken poel, west Gerard VROOMEN, en is gaende over omtrent een district van Elfhondert acht en twintig kleen roeden lands, de perceeltjes van Coolhooven Weijdtjes daer inne niet begrepen”.

Op dezelfde dag verklaart de Pachter Hendrik BORGHANS, dat hij „bij het voorsch. thiendeke van Palemig alsnoch aengenomen heeft van den Rentmeester van S.K. Maj. dhr. FROMENTEAU nog een kleen thiendeke gelegen op den Ligtenberg reijgenoten ten noorde diverse erven, ofte de limiten van herlen, en den scheijt, suijd den Pasweg lopende van herlen west een hoofd den nabuurweg lopende nae de heijde, oost lopende op dengemelten pas, per triangel, sijnde wel een half uure verre van het eerstgenoemt thiendeke van Palemig afgelegen, en gaende over omtrent drie hondert vijf en negentig cl. roeden welke twee thiendekens heeft aengenomen te samen voor de somme van thien gls. ligt”.

De tiendplichtigen schijnen niet steeds aan hun verplichting tot levering van de tienden te hebben voldaan.

Zulks blijkt uit de volgende bij de Hoofdbank Heerle behandelde delicten betreffende het zich wederrechtelijk toeigenen van tienden. (Rolle van de civiele saecken deser Hoofdbancke Heerle beginnende de XXIII feb. 1651 — L. v. O. 1917).

„Vergadering van 24 July 1651. De Hr. Commissaris ende Rentmr. PAETBORGH van weeghen Haere Ho. Mo. versoect decreet van appre-

hensie op de personen van Jacob SPIJKERS, Hendrick SCHEPERS, Nielis BOLT, Jan LINTJENS, Willem FREDERICH'S, Jan SCHIL'S, Jan VAN DEN NESSE, Paulus HAENBUKERS, Thomas BOTTERWECK om van deselve te hebben restitutie van geestelijke thiende vruchten, dependerende van de respective kercke deser hoofdbancke bij de beclaechdens in den jongstleden somer 1650 sonder eenighe de minste ordere ofte autoriteit, oijck in misachinghe van Haere Ho. Mo. placcaeten feijtelijck ende tot henne eijghene consumptie als dijssgewijsse uuijt den velde gehaelt ofte anderssints pede ligato t'antwoorden op den eijsch ende conclusie alsdan bij den H. Clagere in rechte te dienen. In cas van weijgeringhe protesteert. Versoeckende daervan Acte ge- denckende etc.

Decreet Schepenen ordonneren aen den voors. Comm. & Rentmr. PAET-BOURCH den inhoudt van t'voorschreven versoeck mondelingh op die rolle gedaen des genoch sijnde te verifiseren om dijen volghens recht te doen naer behoiren".

„Vergadering van 31 Augustus 1652. Ulrich GIELEN op de Rousch, Mathijs HALL, Claes SCHIL'S, Caerll BISSCHOP tot Welten, Peter UBACHTS tot Winthaege ende PASTORIJE tot Voerendaell" worden door de schatheffer Nicolaes HOECKELS er van beschuldigd „alle alsoe- danige vruchten in haere schuijren ingevoert te hebben aengaende de tienden van de geestel. goederen ende dat ter saecke van Princepenningen (belastinggeld) den schattheffer competerende".

Hieruit kan worden afgeleid, dat reeds vóór de totstandkoming van het Partage-tractaat in 1661 d.w.z. vóór de confiscatie der geestelijke goe- deren, door de Staten-Generaal toezicht werd gehouden op de naleving van het tiendrecht en aanspraak werd gemaakt op de geestelijke tienden. Omtrent de TIENDSCHUUR of TIENDHOF, kortweg ook DE SCHUER genoemd, treffen wij de volgende bijzonderheden aan.

Uit de volgende door Schout en Schepenen der Hoofdbanke Heerle 31 Januari 1685 afgegeven verklaring blijkt, dat de THIENDT HOFF te Heerlen bestond in 1551 :

„Wij Schouteth ende Schepenen der hoofdbancke Heerle lande van Valckenburch, partagie van haere Hoo.Moo. thuijghen, ende certificeeren hijr meede ter requisitie van Nicolaes HOKELS onsen meede Schepen ende subst Rentmeester van de Domeijnen deeser Bancke, dat hij requirunt ons op heeden den eenendartichsten Januarij 1685 heeft gethoont een Legher Boeck van de Domeijnen van den jaere vijftien hondert een en vijftich, ende daerinne bevonden dat den THIENDT HOFF in deesen Dorpe Heerle geleghen ende toebehoorende aen het Personaetschap deeser kercke jaerlijcx aen de Domeijnen is uijtgeldende twee summeren terff doende derde halff vat aecker maedt meede heeft hij requirunt ons gethoont eenige ont- fances Registers van de Domeijne pachten, als te weeten een Register van de jaeren 1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 1662, 1663 tot 1671 ende wederom metten jaere 1678 totten jaere 1683 inclus waerinne de voors. twee summeren terff respectelijck tot laste van den voors. Thientd hof worden gebracht ende oock vervolghens leverantie gedaen, ende wandt redelijck is de waerheijt getuijgenis te geven, soo hebben wij deesen met onsen Schepen Zeeghell ende signature van onsen Secretaris doen becrachten dato ut supra". (L.v.O. 1876)

In het Register van Chijnsen en Renten, vernieuwd in 1551, dat blijkbaar hetzelfde is als het hiervoren genoemde Leggerboek van de Domeinen van 1551, (L.v.O. 203) komt fol. 17 verso het volgende voor :

..... De THIENDE HOFF gelt den lantheere twee soomeren terwen en achttien penninck Eijcx, gelegen in die NIEUWE STRAETE neven die schuyten cleenen (waarschijnlijk identiek met „schuttenkleffer”, benaming voorkomende in de 25 November 1596 vernieuwde „caerte van den Domme” te Welten) aen dander sijde die TEMS, schiet op Marten LENSSEN en Jan DUEFFEN.

In genoemde „caerte van den Domme” treffen wij als belending nog de naam TIENDWEIDE aan. Deze beschrijving luidt, als volgt :

Meester GIELIS ist laet van sijnen Hoff ende koelhof gelegen in die NIEUWSTRAET aan die schuttenkleffer, regenoet aen een sijde die erfgenaemen VAN SCHWARTZENBROICK, die ander sijde reijnt die THIENDE weide, stoet met een heut (hoofd) op die TEMS, t'ander heut stoet op den wegh der Schuttenkleffer.

Met „schuttenkleffer” is vermoedelijk de oudere benaming van de NIEUWSTRAAT (thans Uilestraat) bedoeld.

Uit een akte van 6 Maart 1670 blijkt, dat de achterzijde van het huis DE HEUVEL in de Akerstraat grensde aan de THIEN-HOFF. (L.v.O. 2060).

Het huis DEN HEUVEL, toebehorend aan Anna Maria HOFFMAN, huisvrouw van Matthieu LA TOUT, had volgens een akte opgemaakt 25 April 1770 als belendingen eene zijde Joes PENNERS, andere zijde Gerardus PENNERS, een hoofd DEN TIENHOF, ander hoofd de straat. (L.v.O. 2046 blz. 673).

7 Maart 1692 werden Herman VIJGEN voor hemzelf en Gerrit JANSSENS voor de erfgenamen Claes HAEGEN door het gerecht in bezit gesteld van het hun bij testament van wijlen Meijcken HENDRICHS aangekomen huis DE SCHUER genaamd en verdere bezittingen. (L.v.O. 2030 blz. 355).

Meijcken HENDRICHS weduwe van Jan DOUVEN maakte haar testament 20 Januari 1692. Zij woonde toen ten huize van Herman VIJGHEN, halfwin van de hoeve van het kasteel Schaesberg. (L.v.O. 2030 blz. 352) 11 Juli 1693 hebben Herman VIJGEN × Anna VAN DEN HOEFF, Melvis HAGENS en Peter JANSSEN erfgenamen testamentair van wijlen de weduwe Jan DOUVEN, genoemd Meijcken HENDRIX, besloten tot verkoop van het hun toegekomen huis DE SCHUER met de mesthof aan Geurdt VAN DEN ROOST voor twee gebondt (met de mesthof) aan de kant van de weduwe BISSCHOPS, aan Nelis MEIJERS een gebondt en aan Maria SPIJCKERS, weduwe Aelman AELMANS, de rest van de bouw. Het huis DE SCHUER had de volgende belendingen : eene zijde Geurdt VAN DEN ROOST, andere zijde de Schepenen BOGERMANS, een hoofd het NIEUWSTRAETJEN, ander hoofd de weduwe Hendrick BISSCHOPS.

Deze bezitting werd verkocht om te voorkomen, dat bij het in verval geraken van de gebouwen, de rentmeester der Domeinen andere goederen zou aanspreken wegens op het pand rustende pachten. (L.v.O. 2030 blz. 502)

De Legger van de Dorpsrotte van Heerlen van 1779 (fol. 7) vermeldt, dat advocaat LAMBERTS den soogen. THIENDE HOFF in erfpacht

had aangenomen van den Edelmoogenden Raade van Staaten voor seeven vaeten terwe jaarlijks, vrij en sonder verdere of meerdere lasten. Het Leggerboek der Domeinen (L.v.O. 194) behelst dienaangaande het volgende :

H. LAMBERTS advocaat tot Heerlen is bij resol. van haar Ed. Mog. gecommitteerdens uijt den Rade van Staaten in d. 26 julij 1769 in altoos durende Erffpagt vergunt den THIENDEN-HOFF tot Heerlen groot (niet ingevuld) reigt. (eveneens niet ingevuld) mits betalende vier vat twee cop tarwe boven de twee vat twee cop waar mede voors. THIENDEN-HOFF bevorens was belast.

De gebouwen van de THIENHOF bestonden toen blijkbaar niet meer. Ook landmeter MERTENS, die omstreeks 1780 de temsen in kaart bracht, maakt geen melding van de aanwezigheid van gebouwen ter plaatse. Dat de gebouwen toen verdwenen waren is alleszins verklaarbaar, aangezien deze in 1693 reeds in zodanige staat van verval verkeerden, dat de erfgenamen deze niet langer in bezit wensten te houden. Voorts wijst hierop het feit, dat vóór 1751 de schuren van het huis DE CROON en van CORTENBACH tot berging van de tiendevruchten werden gebezigd.

De vorengenoemde Legger van de Dorpsrotte (fol. 256) vermeldt bij de beschrijving van het huis van Peter LAUWERIJS × Maria Sibilla VONKEN, genaamd DEN UIJL. (hoekhuis Uilestraat-Akerstraat, thans sigarenwinkel VAN ZANDVOORT), dat een bij dit huis behorende weide was gelegen met ene zijde naast Peter RITZEN, d'andere naast DEN THIENDHOFF, een hoofd de straat 't andere de THEEMS.

Het naast het huis DEN UIJL gelegen pand van Peter JABIGS × Magdalena CORNIPS had volgens een acte opgemaakt 23 mei 1771 de volgende belendingen : eene lange zijde de erfgenamen Steven VONKEN, de andere zijde Gerh. PENNERS, een voorhoofd de straat (Akerstraat), het ander hoofd DEN TIENDHOFF. (L.v.O. 2046 blz. 257)

Uit het vorenstaande kan worden afgeleid, dat DE SCHUER of DE TIENDHOF was gelegen aan het Nieuwstraatje (de tegenwoordige Uilestraat en het Raadhuisplein), ongeveer ter plaatse, waar zich thans het winkelpand van de HEMA bevindt.

Als bijzonderheid zij terloops vermeld, dat in de Banksvergadering van 11 augustus 1744 ter sprake kwam de kwestie van het hergieten van de Banksklok. Besloten werd deze opzelfde condities te laten hergieten als de GROTE THIENDE KLOK.

Met de THIENDKLOK is bedoeld de klok, die was betaald uit de opbrengst van de grote personaattienden.

Uit het inschrift van de in 1743 hergoten GROTE THIENDE KLOK, die in juni 1943 onder de Duitse bezetting uit de toren werd verwijderd, blijkt zulks duidelijk.

Dit inschrift luidde : Reditibus Beneficii Personatus iussu statum refusa consistit MDCCXXXIII me fecit Christian Wilhelm Voigt.

In vertaling : Uit de inkomsten van het beneficium van het Personaat is zij op bevel van de Staten opnieuw gegoten. Christiaan Willem Voigt heeft mij gemaakt in 1743.

W. LINDELAUF †

EGIDIUS SLANGHEN

ZIJN LEVEN EN ZIJN WERK

HET is een goede gedachte geweest van de Historische Kring „Het Land van Herle” om over Slanghen te laten schrijven. Frater C. Damen O.S.B., destijds op Mamelis, werd daartoe aangezocht en zijn beschrijving is gegeven in het bulletin aflevering 6, 3e jaargang nov./dec. 1953. Ze is historisch verantwoord en streng geschiedkundig gehouden. Fr. Damen tekent Slanghen uit als de boerenzoon-self-made-man die met veel liefde voor geboorteplaats en -streek geleefd heeft en die een voornaam deel van zijn vrije tijd besteed heeft aan geschiedschrijving en aan waardevolle notering van feiten en gegevens die voor de kennis van land en volk van betekenis zijn.

Hoensbroek, ontdaan van de luister en sfeer in en rond zijn kasteel, was een weinig betekenisrijke plaatsje naast de grotere gemeente Heerlen. De naam werd weinig gebruikt, kortweg zeide men in en buiten de gemeente eenvoudig „Gebroek” (Gebrook). In het simpel bestel van zo'n kleine plaats, waar men niet gewend was naar eigen kracht te regeren en waar men in het bestel van de van buiten ingevoerde nieuwe orde tot zelfbestuur moest overgaan, kwamen weinig belangrijke feiten aan de orde. Er werden echter enige merkwaardige mannen geboren en onder deze bevindt zich ongetwijfeld Egidius Slanghen.

Het dorpje was maar klein : hebben we het goed nageteld, dan was deze Slanghen bij zijn geboorte op 23 augustus 1820 inwoner no. 1034. Aangezien er in beschrijvingen omtrent Slanghen nogal meningsverschil omtrent de juiste geboortedatum bestaat, geven wij hieronder een copie der geboorteakte :

no. 47 — 1820

„in het jaar Duizend agt hondert twintig den drie en twintigsten der maand Augustus ten drie uren Namiddag voor ons Leonardus Willems, schout ambtenaar van den Burgerlijken stand der gemeente Hoensbroek, arrondissement van Maastricht, Provincie Limburg, is verschenen Balthazar Slangen, Landbouwer oud twee en veertig jaren woonachtig in deze gemeente, denwelken ons vertoond heeft Een kind van het mannelijk geslacht gebooren op heden ten vijf uren voormiddag van hem Deklarant en van Maria Ida Cremers, zijne huisvrouw En waaraan hij verklaart te willen geven de voornaam van Gilis. — volgt de verklaring omtrent de getuigen, enz.”

Weinig zullen beide ouders toen vermoed hebben wat er uit dit kind groeien zou. De moeder overleed op 2 oktober 1844 en de vader op 17 juni 1869. Toch zou deze zoon zorgen, dat de namen dezer ouders in de geschiedenis moesten blijven voortleven. In het verloop van dit verhaal zullen we zulks wel zien.

Vraagt men in de tegenwoordige tijd aan bijna alle meer dan 20.000 inwoners van Hoensbroek naar Egidius Slanghen, dan weet men geen antwoord. Men kan de vraag gesteld krijgen : „Is dat de man waar de Slanghenstraat naar genoemd is?” Waaróm dit echter gebeurd is, weet

men zeker niet. Slechts enkelen : zij die in de historie wroeten en zij die door hun werkzaamheden iets meer van Hoensbroek weten, kunnen een — daarom nog niet altijd gefundeerd — antwoord geven.

Toch verdient deze Slanghen meer aandacht dan enkel de vereeuwiging, neergelegd in een naar hem genoemde straat. Zeker, het is van belang, dat de gemeenschap haar grote mannen eert en men kan slechts met dankbaarheid constateren hoe het burgerlijk bestuur daartoe stimuleert. Doch we menen voor een man als Slanghen door middel van dit forum in wijde kring belangstelling te mogen vragen.

In meer volkse trant heeft A. J. Toussaint in „Steenkool”, 7e jaargang, no. 11, nov. 1952 een beschrijving over Slanghen gegeven. We kunnen deze beschrijving, te meer omdat zij deze Slanghen ook van een andere zijde als mens laat zien, slechts met bewondering toejuichen. Ze is verlucht met een viertal snijfiguren, zijnde de hout- en ivoorsnijkunst mede een der liefhebberijen, die door Slanghen in vrije tijd beoefend werd. Volgens de heer Toussaint heeft Slanghen dat met wilskracht en geduld gedaan. Als titel voor zijn artikel koos de heer Toussaint : Burgemeester, Historicus en Artist.

Fr. Damen schrijft in zijn artikel, dat Slanghen was „een Limburgs geschiedvorser die in onze dagen vrijwel totaal onbekend is en die in werkelijkheid toch beter verdiend heeft”. Mij kan naar onze mening Slanghen het beste begrijpen in het voorwoord tot de door hem uitgegeven „Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige hertogdom Limburg — 1865”, door hem geschreven in de tijd toen hij burgemeester was van twee gemeenten, nl. Hoensbroek en Voerendaal, waar hij zegt : „ik leg hier de bekentenis af, dat ik noch lust, noch tijd, noch geld genoeg heb om het toegankelijke archief hier te lande, in België en in Rijnland te raadplegen, en langs dien weg naar meer volledigheid te streven. Dit loffelijk streven zij aan anderen overgelaten. Ik blijf bij den opgegeven titel en vertrouw dat ook hij, die bouwstoffen aanvoert, eenigszins meêwerkt aan de zuil, waarop eens de kunstenaar het trotse kapiteel zal plaatsen”.

Dat was in december 1864.

Voor ons in de tegenwoordige tijd met veelvouden van communicatiemiddelen en met een snelheid van mogelijkheden tot uitzoeken, overnemen en overbrengen van gegevens klinken deze woorden, ongeveer honderd jaar geleden geschreven, als een aanklacht.

Begrijpen we onze tijd? Voelen we aan hoe de bouwers van voorheen zich hebben moeten inspannen om althans iets voor het nageslacht vast te leggen en te bewaren?

Gelukkig, Hoensbroek als geboorteplaats van Slanghen wil zijn tijd begrijpen. Men is bezig aan het plaatsen van een kapiteel, daarmede geenszins aanspraak willende maken op praedictaten „kunstenaar” en „trots”. Naarstig zoekend en ijverig werkend is men bezig op de door Slanghen geplante zuil voort te bouwen, daarbij in het oog houdend, dat diens werk van onschatbare betekenis is. Hem zij alle hulde. Eerlang zal wellicht aan hem genoegdoening gegeven kunnen worden, waarbij het alleen maar jammer is, dat daarmede een tijdperk van honderd jaren gemoeid moest worden.

We weten het : een dynamische tijd als die der laatste vijftig jaren gaf

geen gelegenheid om in het groot geworden Hoensbroek te denken aan een man, die in een klein dorpje zoveel jaren terug geleefd en gewerkt heeft. Doch als de dynamiek haar hoogtepunt voorbij is en de tijd stabiliseert is er reden tot bezinning.

MENS EN AMBTENAAR

Zoals we gelezen hebben, is Slanghen geboren op 23 augustus 1820 te Hoensbroek en kreeg hij de voornaam Gilis. Fr. Damen noemt zijn ouders achtenswaardige mensen, hetgeen ze ook waren. Wellicht met de bedoeling om deze zoon voor priester te laten studeren, bracht men hem op een kostschool in Glons (B.).

Bij het vaststellen van het „Volksregister” naar de toestand op 1 januari 1830, hetwelk blijkbaar opgemaakt is naar de toenmalige bewoning van de huizen die te Hoensbroek stonden, werd Slanghen opgenomen met de voornaam „Egidius”. Het gezin woonde „Dorp 28”. Men hield zich dus niet aan de geboorteakte en heeft het blijkbaar niet nodig geacht om de (toen door de ouders wellicht opgegeven) namen en voornamen met geboorte- en huwelijksakten te verifiëren. Voorschriften dienaangaande bestonden toen in ieder geval niet en de administratie werd betrekkelijk eenvoudig gehouden. Egidius is dus de voornaam waarmede deze Gilis in de school te Glons werd ingeschreven.

We vinden hem dus weer als Egidius op 30 mei 1853 te Hoensbroek terug, Dorp 80, bij zijn oudere en getrouwde broer Karel en hij kwam toen uit Haelen.

Aan de beschrijving van Fr. Damen ontleen we voor ons verhaal het volgende :

Slanghen is op kostschool te Glons, waar hij wellicht blijk gegeven heeft van belangstelling voor studie;

op 18-jarige leeftijd is Slanghen klerk op het kantoor van de directe belastingen en van de conservator van het kadaster en der hypotheeken te Hasselt; na de definitieve scheiding der beide Limburgen (1839) is Slanghen op dat kantoor te Maastricht: hij koos dus de Nederlandse zijde waar hij geboren was; vanaf 1 Mei 1843 is Slanghen rentmeester bij de freules de Keverberg d'Aldenghoor ten kastele Aldenghoor bij Haelen, thans missiehuis van de paters van Mill Hill; Slanghen is zonder beroep na 1 Mei 1853 te Hoensbroek na het overlijden der beide freules.

We mogen gerust aannemen, dat de werkzaamheden ten kadaster- en hypotheekkantore alsmede die als rentmeester Slanghen verplicht hebben tot grondige bestudering van het burgerlijk recht en zeker na de scheiding der Limburgen van het pas ingevoerd Burgerlijk Wetboek (voor Ned. Limburg : 1841).

Als rentmeester heeft Slanghen waarschijnlijk uitstekend gewerkt (aldus Fr. Damen); tegelijk begon hij zijn carrière op het gebied der gewestelijke historie, verzamelde hij munten en deed hij opgravingen.

Zeer waarschijnlijk ook zijn deze feiten en zijn relaties met adellijke families aanleiding geweest tot zijn benoeming als burgemeester van Hoensbroek (kon. besl. 11 maart 1855) : beëdiging op 3 april en benoeming tot ambtenaar van de burgerlijke stand op 10 april 1855.

In het koninklijk besluit tot benoeming als burgemeester staat de naam

E. Slanghen = dus met een h achter de g. De nieuwe burgemeester tekende zo voortaan de officiële stukken en liet zijn familienaam ook aldus inschrijven in het eerste daarna opnieuw aangelegde bevolkingsregister voor Hoensbroek. De als Gilis Slangen geboren mens heette dus voortaan „Egidius Slanghen” zoals hij zich zelf ook verder steeds genoemd heeft.

Waarschijnlijk als gevolg van zijn voorliefde voor historie en van de zorg tot behoud van wat eenmaal geweest was, was een zijner eerste daden te zorgen voor een gemeentewapen (1857).

Een andere daad was (1857) het bemiddelen voor het verkrijgen van een vaandel voor de pas (1856) opgerichte fanfare St. Cecilia, van welke fanfare hij president was. Ook hierbij heeft zijn relatie met adellijke families wellicht doorslag gegeven : het vaandel werd geschonken door Markies Frans Egon van en tot Hoensbroeck, destijds te Capellen, Rijnland, op kasteel Haag.

Fr. Damen geeft ons een beeld van deze mens als burgemeester . . . als burgervader, van zijn ideële eigenschappen, van zijn praktische kennis en van zijn ijver en werklust in het belang van de kleine gemeente aan wier hoofd hij stond. Hij vertelt ons hoe Slanghen het frans werkje van Cormenin „Le maire du village” in 1867 bewerkt heeft tot „De franse maire in een nederlands kleed gestoken”, welk werkje jammer genoeg niet ter hand is. Dan vertelt hij ons zich er niet over te verwonderen, dat een mens, die in dit boekje zijn ziel als burgervader blootlegde, ook nog geroepen was om in de grens- en toch afgelegene gemeente Voerendaal van 1861 tot 1867 eveneens het ambt van burgemeester waar te nemen. Waarlijk, dit was in die tijd voor deze mens geen sinecure.

Als we slechts hier en daar een blik slaan in de vergeelde paperassen uit die tijd zouden we het volgende mogen zeggen.

Hij genoot een jaarwedde te Hoensbroek van f. 80.—. Een gemeentehuis was er niet. Inwonend bij zijn broer Karel hield hij aldaar de raadkamer (gemeentehuis), waarvoor die broer jaarlijks f. 9.90 (later slechts f. 3.—) huur ontving.

In 1861 liet hij de wegen kadastraal opmeten. Zijn eerste werk was om de Dorpsstraat (waar hij woonde) te laten verbeteren. Voor f. 785.— in totaal werd een muur geplaatst langs de terreinen der kerk en werd de straat met kiezel verhard. De provincie Limburg droeg in deze kosten met f. 500.— bij.

Deze mens die ondervonden had wat studie betekende en die in vrije tijd zich het latijn zelf aanleerde, had een vurige belangstelling voor het onderwijs in die dagen. Was het wonder, dat hij voor een nieuw schoolgebouw ijverde hoewel de gemeente er de middelen niet toe had en deze blijkbaar niet te vinden wist? Hoeveel zegt niet de klacht door hem in een brief van de gemeenteraad gericht tot de Gedeputeerde Staten :

„Wij hoeven nauwelijks te zeggen, dat deze gemeente op hoegenaamd geene financiële middelen kan roemen. Zij bezit minder dan niets” . . . ?

Slanghen zette door en Hoensbroek kreeg een schoolgebouw, waarin ook het gemeentehuis zou zetelen en waarvan (volgens Fr. Damen) de Limburger Courier na de dood van deze mens op 14 oktober 1882 schreef : „dat deze school door bouwtrant en schilderachtige ligging voorzeker

een sieraad van het dorp is". Het gebouw stond op een heuvel aan de „Vogelstang", tegenwoordig het centrum der gemeente bij de ontmoeting van Amstenraderweg en Hoofdstraat, ter plaatse waar het complex meisjesscholen der Vereniging St. Jansschool staat. Een deel van dat gebouw hebben we nog als klooster en kleuterschool gekend.

Op 4 september 1874 huwde Slanghen te Heerlen met mej. Catharina Hubertina Franck, geb. 10 juli 1841 te Schaesberg (dochter van Werner Josef Franck en Maria Sophia Mechtildis Borghans, landbouwers), met wie hij kinderloos in het door hem gebouwde huis op no. 71 „Kom" samenleefde tot aan zijn dood : 12 oktober 1882 te Hoensbroek. ¹⁾

5 Oktober 1887 wordt deze weduwe, toen ingeschreven staande als Maria Hubertine Franck, afgeschreven wegens vertrek naar Roermond.

In het ambtelijk leven nam Slanghen de burgerlijke stand geheel voor zijn rekening. Nu nog speelt men bij het naslaan der boeken een voor die tijd merkwaardige kennis van het personenrecht.

Overigens heeft het administratief gedeelte van het bestuur der gemeente Slanghen niet veel tijd gekost, te meer niet wijl hij een secretaris naast zich had. De in gemeenteraadsvergaderingen ter sprake geweest zijnde onderwerpen beperkten zich veelal tot uitvoering van wettelijke voorschriften, terwijl het gehele bestuur in een sfeer van gemoedelijkheid en rust plaats vond, zoals wij deze nooit gekend hebben.

Op gezag van de Limburgse geschiedvorser pastoor Habets, neef en dus tijdgenoot van Slanghen, geeft Fr. Damen ons verder een beeld van deze mens en ambtenaar : „stil en zwijgzaam, iemand die bijna nooit lachte, zelfs niet als er grappen verteld werden — iemand die nooit over zich zelf noch over zijn familie praatte en er niet over schreef". Naar onze zienswijze typeerde Slanghen aldus de magistraat in optima forme en de mens die zich door zijn plaats, zijn ijver en zijn kennis boven kleinigheden wist te stellen.

Of de gemeenschap zijn kennis en zijn doorzettingsvermogen blijkbaar niet gewaardeerd heeft? We missen gedurende een gehele periode (1876—1881) zijn handtekening onder de deliberatiën van de gemeenteraad en we vinden een (1882) bij het sluiten van het boek dier deliberatiën door hem zelf met „E.Sl." gesigioneerde ironische opmerking over het „sluiten" van dat boek.

Uit correspondentie, zich in particulier bezit bevonden hebbend en die tot in de twintiger jaren dezer eeuw bewaard werd ²⁾, bleek dat Slanghen zijdelings in contact stond met Mgr. Savelberg.

Hierna is sprake van een testament. In dat testament toonde Slanghen zich weer een bijzonder mens. Hij schonk o.a. aan de Kerkfabriek van Hoensbroek :

- a. twee bouwlanden samen groot 23.60 Aren
- b. een bouwland 14.80 Aren
- c. twee huizen met aanhorigheden, tuinen weiland en hooiland samen 69.05 Aren
- d. een aandeel in een tuin en weiland (in het geheel groot 10.35 Aren)
- e. enkele hem verschuldigde obligatiën wegens geleende penningen

aan welke schenkingen hij de bepaling toevoegde :

„zulks onder den last om te rekenen van den dag van mijn overlijden of van den dag van het overlijden mijner Echtgenootte ingeval deze mij mogt overleven jaarlijks en alle jaren in de kerk te Hoensbroek te doen celebreren een jaargetijde of zingende mis tot troost en lafenis mijner ziel en om jaarlijks bij deze gelegenheid aan de armen van Hoensbroek uit te delen honderd tachtig kilogrammen roggebrood”.

(Wordt vervolgd)

P. A. H. M. PEETERS

1) Dit huis stond in de latere Nieuwstraat en is in 1956 afgebroken.

2) Aldus volgens de heer J. H. H. M. Maessen, hoofdcommies ter secretarie, die deze correspondentie nog gekend heeft.

POLITIETOEZICHT

te Schaesberg in de Franse tijd

De volgende bekendmaking van de burgemeester van Schaesberg in het jaar 1802 toont ons de eenvoud van de samenleving in die dagen en de vergripen, waaraan men zich, ik zou zeggen uit armoede, schuldig maakte. Ook spreekt er uit de geest, die de Franse Revolutie in het bestuur gebracht heeft, het beroep op de Wet, die als uitdrukking van de wil van het soevereine volk, het hoogste gezag vertegenwoordigt.

Borgers.

Het is mijn plicht van u aen te houden om U van de uwe te doen quiten; het sin (zijn) de wetten, die u en mij daer toe verbinden. Het sin de menigvuldige clagten, die aen mij gedaen sin doer verscheidene wel-denkende Borgers dezer gemeente, dat so veele naelaetigheid en buiten-sporigheid tegen de politie in deze gemeente begaen worden. Ik kan hier niet aen twijfelen dan(want) het is oogenschijnlijk waer. So moet ik u pligtshalven deese gaen in een gedetailleer avertissement in kennis leg(g)en van degeene die tegens de wetten handelen.

Naelatigheidt.

1. Gij sidt verplicht van uwe haegen en boomen langs de weegen staende op te vaegen (snoeien), dat sie aen uwe meede Borgers en weegen geene schaeden doen om de weegen te belemmeren van son en wind daaruit te houden. Sie moeten heemelsbreete opgevaegt worden.
2. Gij sidt verplicht de vloedgragten tegens, langs of door uw erven loopende op te maeken en te suiveren, dat het waeter aen uwe meede Borgers geenen schaeden doet. Die (Wie) in 2 decadens (20 dagen) niet voldaan heeft, sal ik daermeede naer de Wet handelen, hetgeen de quaedwillige sal onaangenaem sin.

Buitensporigheden.

1. De wet verbiedt u van geene beschlaegene of met knossen aen, stokken te draegen. Ick sin (zie) dat gij de wet daerinne tegen gaet. Bedraeg u hierinne naer de wet. So niet en gij valt in de boeten, hiertoe bepaelt (bepaald). Gij moet het u selfs wijten, omdat gij de wet beschimpt.
2. De wet beschermt een jeder sinen eigendom, maer ik sin (zie) hier bij veelen het contrairie. Het is haets (haast) geen stuck lant bebauwt of besayt, of het (er) gaet daerover eenen weg, die tot niet en dient (tot niets anders dient) als dat men te traeg is om eenen stap om te gaen en als men hun selfs (zelf) te nae komt, claegen sie over deesen misbruik. De Wet en de Natuur verbeit het u selfs uwe geburte (gebuur) geenen schaeden te doen.
3. De wet laet niet toe op andermans erven vruchten te raepen of met bisten (beesten) te hoyen (te hoeden, te laten grazen) onne (zonder) permissie van den eigenaer. Gij geeft ook voor te seumeren (aren te rapen). Dit is maer eenen titel (voorwendsel). De insight (bedoeling) is rooven bij de meerheidt, dan (want) so haest schobben en kasten daer af sin, so seidt (ziet) men niemand meer om te seumeren.
4. Gij komt met houd (hout) uit andermans bosschen gedragen, deels gron (groen) deels dor. So men U daer meede vind, segt gij het is dor. Gij houd (houwt) het deese week af om het inde andere te komen haelen.
5. Gij haelt bij daeg en bij nacht de beterij of loover uit de bosschen van uw naeburen. Dit is gaer (helemaal) niet naer de wetten, maer tegenstredig derselve. Gij derft (moogt) het geringste niet krenken aen jemand sinen eigendom. Nog veel min denselven weg nemen onne (zonder) permissie van den eigenaar of dengeene, die daer toe het regt heeft om sulke permissie te geven.

(Lover, dorre bladeren, werd door de arme mensen uit het bos gehaald als strooisel voor onder het vee, dat weer mest opleverde, al was het dan ook een minderwaardig soort mest. Het halen van lover werd als een oud gebruik toegelaten. Het inzicht, dat de dorre bladeren humus vormen en het strenge eigendomsprinciep der Franse wetgeving, verboden het.)

De toevoeging : zonder permissie van degene, die daartoe het recht heeft, wijst erop, dat het de bossen van de kasteelheer waren, waaruit men lover haalde en waarover een rentmeester te zeggen had.)

6. Acker lijden (akkerlieden) of landbauers, gij hebt ook deel in de usantie, dit groet misbruck en selfs die dit doet kan men aensien voor eene rooverij. Gij gaet s'morgens seer vroeg met uw paerden naer veld; en als gij de sop of vroegstuk eet, nempt (neemt) gij de fouragie (voor de paarden) van andere mensen en nempt so veel, dat uw paerden een á twee uyren daer van eeten en eeten hetzelfde nog niet op. So sinen (zijn er) nog so onbeschaamt en nemen de rest mit om des nonnens (noon-middag) aen hunne bisten te geven. Dit kan niet anders aengesien worden, die dit doen, als rooverij.

(Het ontbijt of vroegstuk bestond eertijds in soep of pap. Vandaar dat men des morgens vroeg : heb je de sop al op?, in plaats van : heb je al ontbeten?).

Ik vertrouw op u, dat gij sult voldoen aen de twee eerste articuls en dat

gij u sult van de ses laesten quiteeren, vermits dat het tegenstridig is aen de Wet. Ik denke dat ik niet sal gedwongen worden door uwe quaedwilligheid de Wetten tegen u te doen uitoeffenen. Dan (want) ich bin gehouden pligs halver u over dit serjeuselijk te maenen en te gelick (tevens) te gelasten aen de veldbode Joes Aretz op dit alles te vigileeren op dat de policie en goede orde gehandhaft worden. Hij (de veldbode) is geauthoriseert om te konnen de behulpzame hand te requireeren om hem te assisteeren in val (geval) hij het noodig heft. So hij sig niet sal quiten van sine plig is men gehouden hem te demissineeren en eenen, die de Wet handhaft aen te stellen. Mit last op hem dit behorlijk te publiceeren en te affigeeren.

Schaesberg den 25 vendemiaire 10e jaer (15 oktober 1802) der franse republique

(Gemeentearchief Schaesberg)

J. Jongen
Meier in Schaesberg.

De uitvaardiger en ondertekenaar van de bekendmaking Johannes Jongen was een magistraat van formaat, die gedurende 30 jaar een rol speelde in het bestuur der gemeente Schaesberg. In 1781 werd hij collecteur der belastingen en in 1789 burgemeester. Dit bleef hij ook onder het Franse Bewind. Hij is de bouwheer van het huis Vrösch, Hoofdstraat 25 te Schaesberg. Een steen boven de ingang, thans verborgen onder het uithangbord van het café vermeldt : Joes Jongen en Maria Anna Jongen, née Leyen, met het jaartal 1787. Johannes Jongen stierf in 1811, zijn vrouw in 1839.

J. J. JONGEN

Aanwinsten voor het gemeentelijk oudheidkundig museum te Heerlen.

Zoals bekend is de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek onder leiding van dr J. E. Bogaers bezig met de bestudering van het nog niet onderzochte gedeelte van het Thermenterrein. Behalve het talrijke studiemateriaal, dat de bodem ter plaatse opnieuw rijkelijk heeft opgeleverd, bevindt zich hieronder een aantal voorwerpen, die wegens hun gaafheid of merkwaardigheid bij de gemeentelijke oudheidkundige voorwerpen geplaatst zijn om mede het publiek in de gelegenheid te stellen hiervan kennis te nemen. Een korte beschrijving ervan moge hier volgen.

1. *Terra Sigillata* : versierde t.s.-kom; t.s.-bord met stempel CATVSVALIS F; t.s.-schaal met lotusbladversiering; onversierd t.s.-bekertje.
2. *Aardewerk* : 2 urnen met versieringen; kelkbakje; fragment van een amfoor met opschrift MENANDER XIII K IVLIAS (Meander heeft deze amfoor gemaakt op de 14e dag voor de 1e juli = 18 juni); fragment van een wrijfschaal met afdruck van een zegelring met afbeelding van een zeepaardje en een scorpioen; terra nigra-kommetje; bakje, gevernist of verbrande t.s..
3. *Bronzen voorwerpen* : scharnierfibula met emailversiering; fibula met sporen van vertinning?; oorbel; stuk leerbeslag met millefioriversiering in rood wit en blauw; stuk leerbeslag; sleutel; bel; 2 handvaten, waarvan één in de vorm van een voet; munt, Byzantijns, afkomstig van Constans II, geslagen te Carthago, 659—668.
4. *IJzeren voorwerpen* : mesje met benen heft en bronzen nageltjes; mes; wartel; stylus met goudincrustatie; 2 sleutels.

Op het bouwterrein hoek Akerstraat—Putgraaf werd de volgende munt aangetroffen. *Zilveren penning* (denarius) van Philips van Heinsberg, aartsbisschop van Keulen (1167—1191), geslagen omstreeks 1190.

V.Z. tronende aartsbisschop met kromstaf en boek, randschrift : PHILIPPS ARCHIEPC.

K.Z. stadsmuur, randschrift : SANCTA COLONIA.

L. v. H.